

Däverluren

2008

Medlemstidskrift för Värmlands Hembygdsförbund

Nr 2

POST- och BESÖKSADRESS
Treffenbergsvägen 4
652 29 Karlstad
tel/fax: 054-10 15 82
kansliet@hembygdvarmland.se
www.hembygdvarmland.se

Redaktionen efterlyser!

Vi vill ha mer
om hembygdens liv!
Skriv ner allt ni ser
av artikelmotiv
om hembygdens då
och om hembygdens nu
om hembygdens herre
och hembygdens fru
om pryglar i damm
som Accessfolket vårdar
om att laga tak
på timrade gårdar!

Vi redaktionella kan aldrig få nog!
Se till att berätta om gången tids knog!
Ge Näverlursläsarna vad de vill ha:
lektyr med ett innehåll, nöjsamt och bra
Vi sitter och väntar på er, kära vänner
på brev om den bygd som ni alla väl känner
Skriv lite och kort, eller långt om ni vill
Då blir det en tidskrift – det skall vi se till!

Peter Olausson

INNEHÅLL

3 Ordföranden har ordet

Sven Hede

4 Årsstämman

Peter Olausson

6 Mariebergs herrgård

Karlstads Hembygdsförening.

8 Värmlands Vikingating i Nysäter

Peter Olausson

10 Hur har ni det idag

Berit Juhl

12 Sommarprogram

Hembygdsföreningarna

15 Mitandersfors – från Järnbruk till Hjärnbruk

Gösta Olofsson presenterar Berit Juhls bok

16 Info från förbundet

Styrelsen m. fl.

18 Byn, gården och människorna i kartor

Stefan Nilsson

20 Ögårn i Dusserud

Gösta Olofsson

22 Oscars schakt vid Tabergs gruvor

Jan Kruse

Omslaget:

Vikingakvinnan Vivan "den vilda" Andrinsson, verksam vid Värmlands Vikingacentrum i Nysäter. Foto Bo Fritzen.

Bilder från årsstämman på Hotel FrykenStrand, foto KM idé

Vänster: Några av de Accessanställda visade bilder. Höger: Sunnes kommunalråd Ola Persson föräddades med både blommor och Näverlur.

ANSVARIG UTGIVARE

Sven Hede
0570-530 20
svenhede@telia.com

REDAKTIONSGRUPP

Berit Juhl
0560-108 54
berit.juhl@tyfonmail.se

Peter Olausson
0533-310 24
lassevander@hotmail.com

Gösta Olofsson
0570-158 82
go.olofsson@telia.com

GRAFISK FORM
KM idé/Kjell Sundström
0565-303 20
kjell@km-ide.se
www.km-ide.se

FOTOGRAF
Anges när denne är känd

PRENUMERATION
Helår 100 kr

ANNONSPRISER
1/1 sida 1 500 kr
1/2 sida 750 kr
1/4 sida 380 kr
1/8 sida 190 kr
Färdiga annonser skickas till
kansliet@hembygdvarmland.se

MANUS OCH BILDER
Antal tecken per sida är 3 800, inkl. under-
rubriker, utan bilder. Storlek på digitalabil-
der: 9–22 cm bredd vid 300 ppi, spara i
JPEG-format med liten komprimeringsgrad.
Om du har många bilder är det bättre att
skicka en CD med bilderna sparade som TIF.
Bilder monterade i Word dokument går inte
att använda.

TRYCK
RAMSTRÖMS TRYCKERI, SUNNE 2008

Ordföranden har ordet

Förmodligen är vi som är aktiva inom hem-
bygdsrörelsen i de flesta fall är runt pen-
sionsåldern och det är väl i och för sig inget
större problem. Till viss del beror det på till-
gänglig tid.

Har ni tänkt på, att vi pensionärer som vuxit upp på landsbygden faktiskt levde i en annan värld, än vad våra barnbarn gör idag. Vilken förändring! Hur många barn har idag sett mjölkning för hand eller med maskin? Kan man föreställa sig hur det har känts vintertid att under bar himmel vid ett vattendrag skölja tvätten i iskallt vatten? Hur kändes det inte i ryggen och hur sved det inte på armarna att efter en heldag bundit kärvar efter en självavläggare och då det dessutom ofta var gott om vass tistel? Ja, listan skulle kunna göras längre. Vi skall givetvis vara glada över att vi slipper detta elände men det vi samtidigt förlorade är tyvärr den fina arbetsgemenskap, som vi hade.

Jag tror, att "eländet" rätt presenterat skulle fånga våra barnbarns intresse. Även för yngre vuxna är ju detta okända företeelser. Hur kan vi t. ex. visa en självbindare i funktion och hur klarar vi av att visa tröskning, kanske med körvandring? Lyckligtvis går det att göra intressanta presentationer även med enkla medel.

"Från forntid till nutid"

I de flesta föreningar pågår arbetet som bäst med att planera sommarens program. Med tillfredsställelse kan vi se hur turistström och intresse ökar. Det gäller att ta till vara denna möjlighet. Vi måste samarbeta genom att undvika att närliggande föreningar väljer samma tidpunkt för sina program. Använd möjligheten att informera i Näverluren!

Vi i styrelsen hoppas kunna stötta våra medlemmar. Har du synpunkter, hör av dig! Finns det behov av utbildning? Resurser finns men det är Du som måste presentera önskemålen! Med förhoppning om en lyckad Hembygdssommar.

Sven Hede

Hotel FrykenStrands konferenslokal var fullsatt.

Trångt och gemytligt på framtidssinriktad årsstämma

Reportage Peter Olausson, foto KM idé

Den 1 mars samlades fler än hundra hembygdsvänner från hela Värmland på Hotel FrykenStrands konferensanläggning norr om Sunne i syfte att hålla årsstämma. Stämman var efter beslut på höstmötet tidigarelagd för att man så fort som möjligt skulle kunna avsluta de diskussioner, som hade förekommit med anledning av förbundets två stora projekt – EU-projektet *Kulturturismens hembygdsgrändar i Värmland* och Accessprojektet *Kulturarv Värmland*. Att så många delegater dök upp var ett synbarligt bevis på att hembygdsrörelsen verkligen engagerar många i Värmland!

Det blev en fullmatad dag, inledd av förbundets tf. ordförande Thord Gustafsson. Kommunalrådet i Sunne Ola Persson hälsade

välkommen till bygden och käserade om sina egna rötter och vad de betyder för honom i hans dagliga gärning med aktuella problem och projekt med framtidssyftning. Efter inledningsanförandena vidtog själva stämman. Den kom att ledas av Gunnar Thörnqvist, Hammarö, med Jan Bäckström, Norra Råda, som bisittare och Peter Olausson, Gillberga, som mötessekreterare. Förhandlingarna gick enligt riktningarna och stort utrymme gavs åt de två projekt, som hembygdsförbundet stått som huvudman för i ett antal år. Inger Axelsson, Gräsmark, har varit projektledare för dem båda och redogjorde noggrant för projektens uppläggning och genomförande: vad som åstadkommit, vilka föreningar som varit delaktiga, hur projekten finansierats, redovisats

och, till sist, reviderats. Tack vare mångas insatser har resultat verkligen åstadkommit i form av renoverade byggnader, nyproducerade vägledning och/eller på datamedium dokumenterade föremål, foton och – i viss mån – arkivhandlingar. Som bl a revisorerna påpekat i sina digra granskningsrapporter har även det ekonomiska utfallet i båda projekten varit över förväntan. Det hänger ihop med att medfinansieringen från arbetsförmedlingarnas håll har genomgått förändringar under projektens förlopp, i huvudsak till det projektägande hembygdsförbundets fördel. De goda resultaten i Värmland har också i båda fallen uppmärksammats inom Sveriges Hembygdsförbund.

Efter redovisningen genomfördes en frågestund i syfte att klargöra hur beslut fattats under projektens gång. En diskussion följde också om uppföljningen av projekten och om hur de penningmedel, som genererats med EU-projektet *Kulturturismens hembygdsgrändar i Värmland* som utgångspunkt, lämpligen

Stämmans ordförande
Gunnar Thörnqvist, Hammarö.

Marianne Krönsjö
ledde seminariet om turism.

Peter Wallenskog ledde seminariet
om Genline och Bygdebånd.

skulle användas framöver. Styrelsen fick årsstämmans uppdrag att fatta beslut i den frågan.

Accessprojektet fortlöper även under år 2008, detta tack vare ett stöd från Statens Kulturråd också för innevarande år på 720 000 kronor. Inger Axelsson är anställd som projektledare på 70% av Värmlands Hembygdsförbund till och med oktober månad. Utöver Inger är ett tiotal personer fortsatt inbegripna i projektet med dokumentationsarbete.

Efter redovisningen av projekten och av styrelsens övriga verksamhet, så som den redovisats i årsberättelsen, kunde den avgående styrelsen beviljas full och tacksam ansvarsfrihet av årsstämman.

Eftersom större delen av styrelsen hade ställt sina platser till förfogande hade valberedningen haft ovanligt mycket att göra till stämman. Man hade dock lyckats att få ett fullständigt förslag till ny styrelse, ett förslag som också årsstämman kom att stanna vid. Till ny ordförande för förbundet valdes Sven Hede, Brunskog (som för dagen hade laga förhinder, eftersom han befann sig på resa till Kina).

Dagen var inte slut i och med att Gunnar Thörnqvist klubbade av mötet och de avgående styrelseledamöterna avtackades med blommor och minnesgåvor. Det blev en god lunch med möjlighet till mingel hembygdsvänner emellan och det

blev också ett antal seminarier kring olika hembygdsteman. De aktuella ämnena var (med ansvariga personer inom parentes):

Genline - Bygdebånd

(Peter Wallenskog)

Hembygdsrörelsens säkerhetsfrågor

(Lars-Erik Damström)

Arkiv och digitalisering

(Inger Axelsson, Gerd Engström, Peter Olausson)

Turism (Marianne Krönsjö)

Sammantaget: Årsstämman 2008 med Värmlands Hembygdsförbund formade sig till en kraftfull manifestation inom en av vårt landskaps mest omhuldade folkrörelser. Det bådär gott inför framtiden! 🐾

Avgående styrelsemedlemmar avtackades med blommor. Fr. v. Carl-Göran Tollesby, Claes Göran Ekeberg, Bo Eriksson, Gösta Olofsson, Thord Gustavsson och Inger Axelsson.

Marie Söhrman avgick också ur styrelsen. Marie var redaktör för Näverluren, startade hemsidan och en omorganisation.

Karlstads hembygdsförening har styrelsemöte på Mariebergs herrgård.

Mariebergs Herrgård

Av Karlstads Hembygdsförening. Foto Lennart Fernqvist

Herrgården har använts i många olika sammanhang av Mariebergsskogen AB och är sedan den 15 mars 2004 uttyrd till Karlstads Hembygdsförening (övre våningen) där föreningens verksamhet är förlagd. Även Värmlands Hembygdsförbunds kansli finns inrymt i föreningens lokaler. På grund av ombyggnad har kontraktet sagts upp per den 31/12-08. Karlstads Hembygdsförening har istället erbjudits lokaler i Lilla Marieberg belägen bakom Herrgården. Även Värmlands Hembygdsförbund måste flytta till andra lokaler.

I slutet av 1700-talet var förste landskamreren Lars Magnus Wester ägare till Mariebergs landeri, Växnäs säteri och norra och södra "Säter på Hammarö". Landeriet utgjordes av stadens donationsjord och var det som idag är stadsdelen Marieberg och Mariebergsskogen.

Mariebergs Herrgård byggdes mellan åren 1826–1828 av Adolf Maurits Wester som var kapten vid Värmlands regemente. Hans mor hette Maria Magdalena f. Uggla och man tror att hennes förnamn givit namnet till herrgården.

Byggnaden är helt uppförd i liggtimmer med brädinklädnad och lock på panel. Den ursprungliga färgen var vit med pilastrar

och fönsterbågar i gråblå färg. Två fönster på baksidan togs upp på 1930-talet. På 1860-talet byggdes en veranda ovanför huvudentrén men den är numera borttagen, liksom den ursprungliga köksfarstun på östra gaveln.

Gårdens planritning är den vanliga parstugans och på den nedre boten finns förstuga, kök, matsal och en liten kammare, som i likhet med matsalen har schablonmålade väggar. Övervåningen har samma rumsindelning. Salongen har tapeter och dekorationer som utfördes på 1930-talet med mönster av sengustaviansk stil och är hämtade från en byggnad i Södra Ås i Östra Ämtervik.

Kapten Wester tog avsked från

krigsmakten 1845 och var då på grund av dålig ekonomi tvungen att sälja herrgården. Köpare blev Kalmarfödda rådmannen och auditören Carl Magnus Höök. Han bodde på gården i 30 år och vid hans död 1875 ärvdes den av sonen filosofie- och medicine doktor Carl Fredrik Condrad Höök som ägde gården till sin död 1895.

Condrad Höök slutade sin läkartjänst efter faderns död och bosatte sig som privatman och arvtagare på Mariebergs gård. Condrad Höök bodde aldrig i huvudbyggnaden utan i den östra flygeln (som senare varit vaktmästarbostad i Mariebergsskogen).

Här hade han tre små rum, sovrum, skrivsal och bibliotek. Något kök fanns inte utan han intog sina måltider i huvudbyggnadens matsal.

Condrad Hööks syster Ebba gifte sig med landshövdingen Curry Treffenberg.

Den 15 september 1895 dog Condrad Höök av lunginflammation. Han var ogift och när hans syster Ebba Treffenberg rensade i kvarlåtenskapen hittade hon en anteckning som Condrad Höök skrivit tre år före sin död.

Om Marieberg efter min död försäljes, så låt åtminstone skogen ej komma i afverkarens våld. Skänk den då hellre till staden emot betryggande garanti för dess framtida bestånd och vård. Detta är min innerliga bön.

*Marieberg den 3 maj 1892
Condrad Höök*

Den skulptur av Condrad Höök som finns framför herrgården är utförd av skulptören Eric Rafael-Rådberg och avtäcktes vid en festlighet i Mariebergsskogen den 1/5 1937. 🐾

Nu stundar

Värmlands Vikingating i Nysäter

Peter Olausson

I bland kan forntiden vara en stor resurs för en bygd av idag. Så är det när man gör vandringar till gravhögar och kummel som på Värmlandsnäs eller i väsebygden, så är det i högsta grad också i Gillbergadalen, där gravarna från framförallt järnåldern står som spön i backen. Forntidsmonument som de vackra välvda storhögarna vid Byälvens stränder lockar genom sin form och sin ålder och genom fantasin, som de väcker till liv. Och det är med den fysiska miljön som bakgrund som vikingaskeppsrepliken Glad av Gillberga tillkom för i år tio år sedan – och som det EU-stödda (och av Säffle kommun ägda, men av den lokala föreningen Gillberturism förvaltade) Värmlands Vikingacenter skapats. Nära skeppet Glads hemmahamn i Nysäter

står nu en modern byggnad med ett ålderdomligt innehåll och från och med midsommar i år kommer anläggningen att stå öppen för besök av alla hugade.

Här möter man människorna från tusen år tillbaka i sin vardagsmiljö, placerade i ett antal husmiljöer där man handlar, smider och bakar bröd, allt i en äkta vikingamarknad. Det är fullskaleutställningen som ursprungligen stod i Jorvik Viking Center i York i England som nu fått sin nya hemvist i Värmland. Och inte nog med det: den krigiska delen av vikingarnas vardag blir också exponerad i en mer tillfällig utställning, som beskriver händelserna år 1066, när den norska hären försökte invadera England – men blodigt slogs tillbaka.

Även om Värmlands Vikinga-

center alltså blir ett dagligen öppet besöksmål från midsommartid och sommaren ut sker själva invigningen högtidligen i samband med Värmlands Vikingating, ett arrangemang i två dagar som tog sin början föregående sommar. Nu i år förvandlas området på ångarna nere vid Byälven till en myllrande, levande marknad sista helgen i juli – alltså 26–27. Då blir det utfärder med skeppet, som förhoppningsvis också får sällskap av andra forntida flytetyg. Då blir det hantverk, då blir det musik, dans och lekar för både barn och vuxna. Då blir det också besök av såväl islandshästar för prova på-ritter som av riddare inom S:t Nicolai riddareförening, som visar sina färdigheter på hästryggen med svärd och lans. Nysäter blir som det – kanske – var omkring

Del av utställningen om vikingatidens vardagsliv i Värmlands Vikingacenter, foto Christer Lundqvist.

Interiör från hörsalen i Värmlands Vikingacenter, foto Christer Lundqvist.

år 1200, när det traditionella sättet att leva konfronterades med nymodigheter inom vapenbruk, hantverk och klädmode, som introducerades via stormännen och deras följn längre söderifrån.

I samband med vikingatinget och invigningen arrangeras också ett seminarium med temat Värmland och världen. Där diskuteras hur Värmland växt fram och utvecklats som landskap och län och hur det där med den värmländska identiteten egentligen kommit till. Det är en aktuell fråga inte minst i våra dagar, när frågan om regioner stöts och blöts bland politiker runtom i landet och i länet var dag. Vilken roll spelar egentligen ett "självstyrande" Värmland för att folk som bor här skall känna sig som värmlänningar – nu och i framtiden? Det är frågor som alla intresserade kan komma för att prata om en stund vid seminariet den 26 juli.

Värmlands Vikingating arrangeras av Ekonomiska föreningen Gillbergaturism, i vilken flera lokala företag och ideella föreningar ingår – bl. a. Gillberga hembygdsförening, Gillberga utvecklingsgrupp och Föreningen Vikingaleden. Seminariet utgör ett samarbete med än fler, bl. a. Värmlands Hembygdsförbund, Studieförbundet Vuxenskolan och Karlstads universitet. 🐉

Den som vill veta mer om Värmlands Vikingacenter och Värmlands Vikingating kan kasta ett öga på hemsidan: www.varmlandsvikingacenter.se
Eller ringa 0533-303 20

Vikingaskeppet Glads drakhuvud
Foto Bo Fritzen.

Hur har ni det idag?

Berit Juhl

I förra numret av Näverluren skrev jag några rader om det aktuella läget i någon förening från varje kommun i Värmland. Här kommer några korta berättelser från några fler. Det bästa är om föreningarna skriver egna berättelser om verksamheten. Så har några gjort i detta nummer. I nästa nummer hoppas vi att fler kommer med material.

Lekvattnets hembygdsförening

Ordförande Bodil Nordkvist

Föreningen har cirka 50 medlemmar. Föreningen förvaltar tre gårdar: Kvarntorp, Karmenkynna och Ritamäki.

Bodil kommer själv att ta hand om Ritamäki under sommarsäsongen.

Det finns ingen bilväg till gården. Alla varor till serveringen får bäras och transporteras i näverkonten. Kaffet kokas på gammaldags vis i kokare över öppen eld. Anläggningarna i Lekvattnet har cirka 2000 besökare varje år. Föreningen vann nyligen en omröstning i Sveriges television som populäraste utflyktsmål.

Den som har tur kan träffa på varg, björn eller älg i skogen omkring Lekvattnet. Snart drar säsongen i gång och lukten och oset från stekt fläsk som serveras till mottin lägger sig som ett skyddande tak över bygden. Bodil hälsar att alla är välkomna. Besök gärna hemsidan: www.lekvattnet.nu

Rudskoga hembygdsförening och bygderråd

Ordförande Håkan Nordström

Föreningen har 226 medlemmar. Verksamheten är förlagd till

Erk`Orsa-gården. Inom föreningen finns sex sektioner:

Historiska

Fastighet

Bygdeutveckling

Programsektion

Inventarier

Servering

Under året kommer föreningen att fira 30-årsjubileum. Ett reportage från detta är att vänta i kommande nummer av denna tidning. Det ordnas många aktiviteter under året. Sista söndagen i juli anordnas en "Teknikdag" med varierande teman. År 2008 är temat skörd. Då visas olika sätt att så och skörda. Besökarna får veta hur arbetet gick till både förr och fram till idag. Hästar, maskiner och "arbetare" deltar. Besök gärna hemsidan www.rudskoga.se eller läs reportage i Värmländsk kultur nummer 2 år 2007.

Brunskogs hembygdsförening

Ordförande Birgit Södervall

Vår förening bildades år 1945 och är alltså 63 år gammal – en siffra, som kanske för tankarna till ett stundande pensionärliv. Trots denna ganska höga ålder visar inte föreningen egentligen några tecken på ålderdomskrämpor, utan lever och verkar med friska krafter. Vi har f.n. ca 390 medlemmar, varav 60–70 st är mycket aktiva.

Verksamheten är förlagd till hembygdsgården Skutbouden, där vi också har vårt kontor. På området finns ca 40 byggnader att vårda och underhålla. I och med detta är hembygdsgården inte stängd under vintern, eftersom det pågår verksamhet hela året. Vi har ett mycket nära

samarbete med Brunskogs Husmodersförening, som med sina 180 medlemmar gör en stor insats i våra olika arrangemang, och dessutom helt disponerar Vävstugan på området. Där träffas man varje tisdag och då är man 45–50 personer på plats, som väver, klipper mattor, syr och pratar.

Restaurangen arrenderas numera av en av våra unga styrelseledamöter och den är mycket uppskattad av våra gäster. Tidigare drev föreningen den i ideell regi, men den tog så mycket kraft att vi knappast fick någon ork över för annat.

Den här tiden på året slutför vi planeringen för sommarens evenemang. Helgen före midsommar arrangerar Arvika Dragspelsklubb en dragspelsstämma, vilken besöks av både norska och svenska dragspelare.

Därefter blir det dags för det första stora evenemanget, nämligen vår Hantverksmessa, som hittills samlat ca 140 utställare av gediget och prima hantverk. I år pågår den 27 juni till 29 juni. Under lördagen anordnas en klädparad, där vi visar upp kläder från de olika utställarna, vilket brukar vara mycket uppskattat. På söndagen skall vi även i år anordna en internationell och gränsöverskridande folkdräktsparad. Vi gjorde ett försök ifjol (se bilder i Näverluren nr 4 år 2007), som blev mycket lyckat. För våra

"Västre i Strand". Brunskogs hembygdsgård. Foto Stefan Hensdal.

nya svenskar var hembygdsgården en alldeles ny bekantskap, och de var positivt överraskade.

Den 19 juli drar vi igång Gammelvala, som pågår till den 26 juli. Arrangemanget behöver väl ingen närmare presentation, eftersom väl de flesta hembygdsvänner varit där, men vi har under de senaste åren försökt förnya oss på en del punkter. Så märker vi t.ex. bland unga och medelålders besökare ett stort intresse för 1950- och 1960-talet, vilket vi försöker möta med en nostalgisk temadag på fredagen. Barnverksamheten byggs ut; den blev en stor succé ifjol. Vi gläder oss också åt en utställning av brudkläder, som vi gör i samarbete med Värmlands Museum. Inom avdelningen nya maskiner presenterar vi i år en träullsmaskin, som skall visa hur man gör träull.

Planeringen för dessa båda evenemang pågår hela året. För att kunna låna ut tidsenliga kläder har vi under våren arbetat i en sömnadskurs, där vi sytt kläder i olika storlekar till vårt klädförråd. En rolig kurs, som gett oss deltagare mycket.

En Höstmarknad ordnar vi den 7 september och en Julmarknad den 22–23 november.

Drängstugans kaffeservering har öppet dagligen under juni, juli och augusti.

Hembygdsgården besöks ofta av skolklasser. Så t.ex. har vi under maj besök av Kyrkebyskolans åk 6 en dag, och Vikeneskolan i Brunskog brukar ofta anordna en speciell hembygdsvecka, då eleverna får pröva på gamla hantverk och sysslor. Oftast vill de då uppträda i gammaldags kläder.

Vi har också på försök börjat med ett allmänt medlemsmöte per månad. Hittills har det slagit väl ut, och vi hoppas att det fortsätter. Olika kommittéer träffas ganska ofta för att förbereda våra olika aktiviteter.

Underhåll av byggnader, städning, gräsklippning och vård av växter tar mycket tid. Det administrativa arbetet likaså. Access-projektet har inneburit att vi äntligen kunnat börja registrera föremål och kort samt textilier på dator. Vi har också en vaktmästare och en kanslist anställda.

Ett bekymmer är de höga energikostnaderna. El-räkningarna tenderar att bli större och större. Vi skulle inte klara verksamheten utan alla våra ideella medarbetare – både medlemmar och icke medlemmar. Men stämningen i föreningen är god, och om vi bara kan fortsätta att arbeta tillsammans så ser vi framtiden an med tillförsikt. Det är roligt att vara en kugge i det stora hembygdsmaskineriet.

Fornminnesföreningen Nordmarksstugan

Ordförande Runar Patriksson

År 1911 bildades Fornminnesföreningen Nordmarksstugan i Töcksfors av skolkantorn Karl A. Östlind. I föreningens fem hus, storstuga, lillstuga, körna, bastu och bod, finns många värdefulla historiska föremål från hela töcksmarksbygden ja, som namnet säger, hela Nordmarken som Årjängs kommun kallas för ibland. Det fanns förslag om att kalla Årjängs kommun för Nordmarkens kommun vid bildandet 1974. Töcksfors är kommunens näst största ort, som är i stark utveckling idag.

Historien är därför mycket viktig att bevara och därför arbetar vi i Fornminnesföreningen med att årligen utge en almanacka med minst 12 historiska bilder och en inledande text som vi hoppas ska vara

Fornminnesföreningen Nordmarksstugans styrelse
Fr. v. Sven Emsell, Runar Patriksson, Per Nilsson, Lisbeth Albinsson och Erik Andersson.

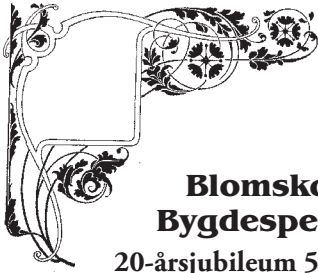
intressant läsning för kommande generationer.

Just nu våren 2008 har vi startat en renovering av storstugan. Vi byter tak och renoverar alla fönster samt hoppas kunna måla hela stugan under våren/sommaren 2008. Ekonomiskt har vi stöd av Svenska Kyrkan och Årjängs kommun samt starkt stöd av företagen och dess ledare i bygden.

Vi hoppas kunna trycka en bok om tiden 1930 till nutid, för att komplettera föreningens skapare, K. A. Östlinds bok *Omkring Töck och Östen* som är ett mästerverk om bygden fram till 1930 talet.

Vi firar Gudtjänst söndagen efter midsommar då vi också har vårt årliga årsmöte.

Stugorna är öppna under sommaren i samverkan med turistbyrån och så har vi satsat på en egen hemsida www.hembygd.se/varmland/nordmarksstugan som vi är stolta av och dit vi rekommenderar ett besök. Ett råd till alla hembygdsföreningar från oss i Töcksfors är att skapa hemsidor. Då kan våra vänner i hela världen se vårt arbete och våra bilder. Välkomna på besök till Fornminnesföreningen Nordmarksstugan i Töcksfors. ☺

Sommarprogram 2008

Blomskogs hembygdsförening Bygdespelet Amerikabrevet

20-årsjubileum 5–6 juli

Lördag 5 juli

- 11.00 Start hantverk och försäljning
- 12.30 Carina Olsson årets Värmlänning inviger
- 13.00 Sång av Marie Lindberg känd från Melodifestivalen
- 15.00 Amerikabrevet

Söndag 6 juli

- 11.00 Gudstjänst på gårdstunet i Källtegens by. Mats Backlund sång Lasse Hagström tramporgel
- 12.00 Start hantverk och försäljning ”Stubbejenta” underhåller barnen
- 13.00 Camilla och Jan Berglöv sång
- 15.00 Amerikabrevet

Borgviks Hembygdsförening

Midsommarafton 20 juni 14.00–16.30

Midsommarfirande vid Hyttruinen. Forsen öppnas, midsommarstång reses, folkdansgillet dansar, dans kring midsommarstången med barnen, förtäring, lotterier och ponnyridning.

Borgviks Marknad 19–20 juli

Vid Hyttruinen med omnejd kl. 10–17. Hantverk, karameller, hemystad ost, rökt fisk och korv mm. Förtäring och lotterier. Fri entré.

Packmopedsturnén fredag 8 aug. 19.00

Hyttruinen i Borgvik. Biljettpris 275:- finns hos Grums bibliotek 0555-420 50 www.ticnet.se 077-170 70 70

Frykeruds hembygdsförening

Fredag 20 juni 14.00–18.00

Traditionellt Midsommarfirande vid Fornminnesgården Säldebråten. Servering.

Söndag 24 juni 11.00

Gudstjänst vid Fornminnesgården Säldebråten. Hembygdsföreningen bjuder på kaffe.

Tisdag 1 juli 19.00

Fornminnesgården Säldebråten
Nya Tveta Trion. Servering kaffe och smörgås.

Tisdag 8 juli 19.00

Fornminnesgården Säldebråten.
Underhållning Björn Sandborg. Kaffe och klengås.

Tisdag 15 juli 19.00

Fornminnesgården Säldebråten
Underhållning. Leif, Märilt och Jan. (Frykerudarna).
Nävgröt och fläsk, serveras mellan 17.00–18.30

Tisdag 22 juli 19.00

Fornminnesgården Säldebråten.
Underhållning Rune Blidh med orkester. Kaffe och våfflor serveras mellan 17.00–18.30.

Lördag 2 augusti 9.30

Frykerudsdagen, Fagerås

09.30 Öppnar vi i Järnvägsparken
10.00 Tutar veteranbilarna in årets Frykerudsdag:
Loppmarknad, auktion, lotterier, veteranbilar,
Bagarstugan och Smedjan är öppen. Servering.
14.00 Lundavallen: Servering, lotterier, underhållning,
godisbomben. Utdelning av Frykerudsäran,
helgmålsbön. Arr. *Föreningarna i Frykerud*
Info: K E Evertsson, 0554-250 06

Söndag 17 augusti 11.00

Gudstjänst vid Fornminnesgården Säldebråten. Hembygdsföreningen bjuder på kaffe.
Info: K E Evertsson, 0554-250 06

Fredag 26 september Kl 19.00

Sillfest med dans på Fornminnesgården Säldebråten.
Anmälan senast 22 september till
Anneli Hedwall, 070-304 81 67
Carina Andersson, 0554-250 49
Gerda Bråtsjö, 0554- 221 55

Gillberga hembygdsförening

Marknadsvägen 10
661 95 Värmlands Nysäter
Tel. 0533-303 58

Fredag 6 juni 12.00–18.00 Hantverksskaféet öppet

13.00–16.00 Museet har öppet för visning och
guidning

6–30 juni 12.00–18.00

Hantverksskaféet är öppet alla dagar

1–31 juli 12.00–18.00

Hantverksskaféet är öppet alla dagar

Söndag 27 juli

Samlarmässa vid Marknadsbodarna

1–31 aug. 12.00–18.00

Hantverksskaféet är öppet alla dagar

Söndag 10 augusti

Gudstjänst vid Hembygdsgården

Lördag 30 augusti

Nysätters marknad vid Marknadsbodarna

Gåsborns hembygdsgörelse

20 juni Midsommarfirande vid Klintgården

09.00 Samling vid Klintgården för iordningställelse av midsommarstång.

12.00 Museet öppet för visning till kl. 14.30

13.00 Dans och lekar kring majstången, servering, lotteri.

27 sept. Rårakefest i Klintgården

(Preliminärt datum)

Bygdemuseet är öppet alla dagar efter förfrågan på telefon 0590-230 20, 230 33 eller 230 35

Hammarö hembygdsgörelse

Onsdag 6 augusti 18.00

Allsång på tunet

Söndag 24 augusti

Friluftsgudstjänst 14.30, sommarfest 15.00 enl. senare program

Järnskogs hembygdsgörelse

Fredag 20 juni 14.00

Midsommarfirande lekledare, Birgit Zetterberg musik, Ingvar och Bertil

Lördag 21 juni

11.00 Gudstjänst på Stommekyrkogården

12.00 Midsommardagskyrkkaffe på Hembygdsgården

Onsdag 2 juli 19.30

Bröderna Öjeberget från Nyskoga

Onsdag 9 juli 19.30

Brünkskepöjkera

Onsdag 16 juli 19.30

LOOWES Lotta och Ove

Onsdag 23 juli 19.30

Den sjungande lanthandlaren från Sillerud

Onsdag 30 juli 19.30

Årjäms dragspelsklubb

Lördag 2 augusti 11.00

Koffert och Bakluckemarknad

Söndag 3 augusti 11.00

Vi fortsätter med Bakluckemarknaden

Onsdag 6 augusti 19.30

Christoffersson & Emsel från Töcksfors

Onsdag 13 augusti 19.30

Sång & musik på logen med Missionsförelsen

Onsdag 20 augusti 19.30

”Tre å komp”

Onsdag 27 augusti 19.30

Skrönekväll

Karlstads hembygdsgörelse

Onsdag 25 juni Teaterresa

Vårresan ersätts med en teaterresa till BerättarLadan vid Rottneros Park där vi ser Västanå Teaters förelställning av Selma Lagerlöfs *Bannlyst*

Kila hembygdsgörelse

Kilaveckan 30 juni–6 juli

Måndag 30 juni 18.00

Torpvandring, tag med kaffe och stövlar.

Tisdag 1 juli 18.00

Berättarkväll på Kvarnberget

Onsdag 2 juli

Ruds Missionshus 16.00 Sven Toremark berättar prästminnen. Kyrkan 20.00 Väse manskör

Torsdag 3 juli 18.00

Sångkväll på Harnäs, servering.

Fredag 4 juli 18.00
Kubbtävling i Kärrholmen

Lördag 5 juli 12.00
Familjeträff på Kilavallen. Startplats för cykelloppet Summeln runt underhållning, servering.

Söndag 6 juli 11.00
Friluftsgudstjänst vid Harnäs, servering

Lysviks hembygdsförening

Midsommarafton 20 juni 16.00
Midsommarfirande på Berga

Torsdag 10 juli 18.00
Ferlin/Fröding viskväll på Berga med Anders Stävarby med musikanter och skådespelare.

Torsdag 31 juli 18.00
Underhållning med Gösta Linderholm på Berga

Onsdag 13 augusti 19.00
Berättarkväll på Berga med Stig Torstensson

Sunne hembygdsförening

Midsommarafton 20 juni 13.00
Vid Anneforssskolan kläder vi midsommarstången, tag gärna med blommor. **15.00** Midsommarstången reses till musik av Sunnlåt och Sunne folkdansare. Dans och lekar runt stången. Lotteri. Lanthandeln öppen. Servering av midsommarbakelse och kaffe, varm korv. Svensk Handel bjuder alla barn, med blomsterkrans i håret, på glass. Folkdräktsklädda bjuds på kaffe

Onsdag 2 juli 17.00–20.00
Nävgrötskväll med underhållning av Sture Dahlén och hans durspelare.

Onsdag 9 juli 17.00–20.00
Nävgrötskväll med underhållning Joel och Anders, fiol och dragspel.

Onsdag 16 juli 17.00–20.00
Nävgrötskväll med underhållning av Kanongänget

Onsdag 23 juli 17.00–20.00
Nävgrötskväll med underhållning av Birgit å göbban

Torsdag 24 juli 18.00 Kyrkogårdsvandring
Guider Olle Gustafsson och Arne Persson
Onsdag 30 juli 17.00–20.00
Nävgrötskväll med underhållning av PRO-kören

Onsdag 6 augusti 18.00–20.00
Allsång på Logen med Sunne-Gräsmarks dragspelsklubb

Torsdag 14 augusti 10.00–14.00
Barnkulturdagen under Kulturveckan. Teater, bild- och berättarverkstäder, tipspromenad m. m.

Fredag 15 augusti 16.00
Spelmansstämma. Dans på Logen, kaffeservering

Östra Emterviks hembygdsförening

Midsommarafton 20 juni 13.00
Midsommarfirande på Ås Brunn. Kom och klä midsommarstången, ta med blommor. 14.00 dans och lekar kring midsommarstången. Kaffeservering med midsommarbakelse.

Lördag 21 juni 11.00 Midsommardagen
Ås Brunn. Ekumenisk friluftsgudstjänst. Kaffeservering

Lördag 28 juni 21.00–01.00 BonnRock
Traktens bönder spelar Rock 'n' Roll på logen på Ås Brunn. Hamburgare och kaffeservering. Extra dansbana utanför logen. Entré: 100 kr. Barn under 15 år fri entré i vuxens sällskap.

Lördag 19 juli 12.00
Ås Brunn. Veteranfordonsdag och mopedrally.

Tisdag 5 augusti 14.00
Ås Brunn. Pensionärsdag.

Lördag, söndag 9–10 augusti 13.00
Ås Brunn. Lagerlöfsfesten med teaterföreställning. Föreningsfemkamp, hantverkare, kaffeservering, årets Östemting koras, hembygdsföreningen firar 60 år och Selma Lagerlöf 150 år.

Lördag 16 augusti
Ås Brunn. "Gästabud på Fors" ett rollspel baserat på motiv ur *Gösta Berlings saga*. I samarbete med ARFOLD. Läs mer på: www.ostra-amtervik.se/hbf

Mitandersfors – från Järnbruk till Hjärnbruk

Gösta Olofsson presenterar Berit Juhls bok

När man presenterar Berit Juhls senaste bok, *Mitandersfors – från Järnbruk till Hjärnbruk*, får man ta pennan i vacker hand. Redan den fyndiga undertiteln – från Järnbruk till Hjärnbruk – signalerar något stort och vittomfattande. Och det är också vad det är. Boken börjar med tidig brukshistoria och avrundar i ett i dag modernt lokalsamhälle i samverkan. Man kan i det här fallet i bästa mening tala om en framställning i ord och bild. Boken har ett rakt och berättande anslag samtidigt som den också är en härlig ”bilderbok”.

Historien börjar i Bogens församling i Gunnarskog, närmare bestämt vid norsk-svenska Varaldsjön. Där grundade brukspatronen John Mitander Mitandersfors Järnbruk 1841. Men inte heller Mitandersfors klarade den förödande järnbruksdöden under slutet av 1800-talet och verksamheten upphörde. Men orten var satt på kartan och utvecklingen gick vidare. Där järnbruken gått under fick i stället skogsbruket ett uppsving. I det här fallet genom det 1895 bildade skogsbolaget A/S Lier, Varald och Bogen. Verksamheten togs 1929 över av Billeruds AB.

Och eftersom Herrgården på Mitandersfors får sägas vara bokens röda tråd slutar historien i dag i vad som är det nämnda Hjärnbruket. Det är en konferensanläggning som drivs av Inga-Lill och Per-Inge Walfridsson, som förvärvade herrgården 2004.

Så långt inramningen av Berit Juhls nya bok. Mellan pärmarna får vi vidare följa områdetets hela his-

torian alltifrån brukstraditionerna till dagens liv och rörelse i bygden. Hennes grepp får sägas vara journalistiskt, många människor i dagens Mitandersfors och Bogen kommer till tals, några också med personliga kopplingar till den ”gamla goda tiden”. Och de har inte bara haft mycket att berätta, de har också beredvilligt ställt sina fotoalbum till förfogande. Det har resulterat i att boken också är en verklig ”bildskatt”, vill jag påstå.

Ett varningens finger vill jag dock höja i ett avseende; med tydlighet framgår av boken att trakten inte är något att satsa på för känsliga och nervklena personer. För där får man räkna med att UFO oförhappandes dyker upp, hägringar över sjön, steg i farstun och kastruller som dansar i skåpen. Men spännande är det.

Om det *Fantastiska fantasifulla Mitandersfors* blev det av bara farten också en liten sagobok, som är illustrerad med klatschiga barnteckningar. Den kan läsas av alla, säger Berit. Men man måste kunna lösenordet, det är viktigt. 🐦

Kansliets öppettider:
Måndag–fredag 8.00–16.00
054 -10 15 82
kansliet@hembygdvarmland.se
www.hembygdvarmland.se

Din plats i historien

Nu har du chansen att berätta om en händelse från din hembygd som kan intressera hela befolkningen. SVT inbjuder goda berättare att skicka in sina historier till en webbsida. Några utvalda historier kommer att bli en TV-serie. Berättelserna skickas till dinplats@svt.se

Henrik Axiö
SHF:s generalsekreterare

Textilt nätverk

SHF kommer att satsa lite extra på hembygdens textilier med seminarier och kurser, tack vare Kulturrådets bidrag. Textilansvariga i hembygdsföreningar får en enkät i Aktuelltskicket.

Inventering av släktgårdar

Jordbrukarungdomens Förbund (JUF) har vid flera tillfällen gjort inventeringar av släktgårdar i Sverige i samarbete med Sveriges Hembygdsförbund. Nu är det dags igen. Mer information finns i missivbrevet, samt på www.juf.se.

Gunilla Lindberg
Informatör och redaktör

Rapport från Access Kulturarv Värmland

Som ni säkert sett tidigare fick Värmlands Hembygdsförbund en förstärkning av ekonomin med 720 000 från Statens Kulturråd för att slutföra det pågående projektet under 2008.

Fantastiskt mycket arbete har lagts ner av hembygdsföreningarna tillsammans med den personal, som nu successivt avvecklas allt eftersom uppdraget hos deltagande föreningarna slutförs och i höst sätter vi punkt för Access Kulturarv Värmland.

Hembygdsförbundets tanke, vilket också framgått av den intresseanmälan som skickades till alla våra medlemsföreningar, är att tillsammans med anställd projektpersonal påbörja en datorsering av samlingar som finns på hembygdsgården. Därefter kan ni när som helst jobba vidare med att lägga in material i databasen. Gensvaret från enkäten har väl inte varit översvallande. Därför bjuder Hembygdsförbundet in till träffar på olika platser i Värmland.

Om ni inte nåtts av en inbjudan och är intresserade av att få hjälp är ni välkomna att snarast höra av er, antingen till projektkontoret eller kansliet.

Inger Axelsson, projektledare
0565-420 87, 070-690 82 52
hembygd@hotmail.com
Kansliet
Elisabeth 054-10 15 82
kansliet@hembygdvarmland.se

Studieresa

Accessarbetare, anställda och handledare

Nu vore det roligt att ses igen! För att njuta av den vackra försommaren planerar vi en studieresa onsdag 4 juni. Denna gång drar vi österut. Mera info kommer men vi ber er att redan nu boka 4/6.

Hälsar Inger Axelsson och Gerd Engström

Försäkringsrutan

Hembygdsföreningar och byggnationer

Om föreningen planerar nybyggnation eller en större ombyggnation är det viktigt att vara rätt försäkrad.

Byggherre- och miljöansvar

Försäkringsbehovet varierar beroende på om man bygger i egen regi eller har hel/delad entreprenad. Det varierar också beroende på hur omfattande byggnationen är. Mycket kan hända vid byggnads-, anläggnings-, installations- och montagearbeten som inte ryms inom den vanliga byggnadsförsäkringen.

Såsom byggherre har föreningen också ett miljöansvar. Ett ansvar för att inte grannarnas hus och mark påverkas av byggnationen. Riskerna för skador är speciellt stora om man vid byggnationen behöver schakta, påla eller spränga.

Byggprojektförsäkring

I grundförsäkringens ansvarsdel är miljöskade- och byggherreansvaret undantaget. Detta måste man alltså försäkras sig för genom att teckna en tilläggsförsäkring som gäller under den tid som byggprojektet varar.

Anmälan till försäkringskansliet

Oavsett om ni behöver en tilläggsförsäkring eller inte är det viktigt att anmäla till försäkringskansliet att man skall börja bygga.

Kontakta försäkringskansliet så skickar vi en lite mer utförlig folder vad gäller *Hembygdsföreningar & försäkring vid byggnationer*.

Hälsningar från
Försäkringskansliet
Anette Johansson och Carolina Wernersson

Hembygdsförsäkringen
Box 25
432 03 Träslövsläge
hembygdsforsakringen@hembygd.se
0200-22 00 55

Hemslöjdens dag 2008

Anordnas lördag 6 september 2008. Ett samarbete mellan Värmlands Hembygdsförbund och LänsHemslöjden i Värmland. De flesta hembygdsföreningar har en hel del slöjdat i sina samlingar som kan vara värdefullt att visa för besökare. Ni har säkert också duktiga slöjdare; föräldrar, mor- och farföräldrar som kan visa olika slöjdtekniker och låta besökarna få prova på.

Årets tema är **Väv och tälj, lämpliga tekniker för alla åldrar att jobba med**, så glöm inte barnen! De är vår framtid. Det är värdefullt att få reda på vilka hembygdsgårdar som håller öppet den 6 september så vi kan marknadsföra dem på hemsidan.

Kontakta Elisabeth på kansliet
054-10 15 82 kansliete@hembygdvarmland.se
För övriga upplysningar kontakta
Inger Axelsson 0565-421 43, 070-690 82 52
inaxab@telia.com

Hoppas vi blir många som håller öppet på Hemslöjdens Dag!

Hembygdens Helg på Historiska museet

SHF och Historiska museet i Stockholm inbjuder till Hembygdens helg den 11–12 oktober 2008. Det blir två dagar fullspäckade med utställningar, seminarier och diskussioner. OBS! Hembygdsrörelsen behöver inte anmäla sitt deltagande. Entrén är avgiftsfri liksom samtliga aktiviteter båda dagarna.

Vi hoppas att många förbund vill vara med och visa upp sig med bokbord/utställning eller liknande. Samarbete kan till exempel ske med några lokala hembygdsföreningar. Vi disponerar två stora hallar där det går in cirka 25 bord. Det är alltså först till kvarn som gäller. Anmäl till Sveriges Hembygdsförbund senast 1 juni 2008

Sveriges Hembygdsförbund
Box 6167
102 33 Stockholm
tel 08-34 55 11
fax 08-34 74 74
kansli@hembygd.se

Hembygdsforskning är på många sätt en kombination av historia och kulturgeografi – det blir en slags karta över hur bebyggelse och markanvändning har förändrats och vilka människor som bott var under olika tider. Historiska kartor i allmän bemärkelse visar inte sådant med samma detaljgrad. Med dem kan dock man gå ner på tidsdjupet av en plats: en enskild gård, en by eller en bygd.

Byn, gården och människorna i kartor

Stefan Nilsson

Historiska kartor kan vara svåråtkomliga eftersom de gjorts i få exemplar och ofta förkommit. Sveriges lantmäteri inrättades 1628 av Gustaf II Adolf med Anders Bure som dess förste chef. De första systematiskt upprättade kartorna var de så kallade geometriska jordeböckerna, gjorda i ett exemplar och inbundna. Från 1750-talet inrättades skiftesprocesser eftersom jordägorna var splittrade och därmed svåra att bruka effektivt. Storskifte (1757), enskifte (1807) och laga skifte (1827) avlöste varann och Sverige fick därmed ett omfattande storskaligt kartmaterial.

Som princip gjordes ett original (koncept) av en skifteskarta och två kopior (renovationer). Originalen placerades på länslantmäterikontoret, den ena kopian på rikslantmäteriet i Stockholm och den andra kopian i den skiftade byn. I 1800-talets stadsbränder (Karlstad 1865) förstördes många kartarkiv. Ute i byarna har kartorna ofta förkommit genom olämplig förvaring, bränder, folk som flyttat, städning med mera. Det medför att de enda skifteskartor som bevarats oftast är kopiorna på rikslantmäteriet.

Lantmäteriets huvudkontor kom att utlokaliseras till Gävle. I deras forskningsarkiv finns en skatt av ca 220 000 kartor förvarat. Just nu pågår en process av digitalisering och arkivläggning av dem till Riksarkivet. Det gör att kartorna får en god chans att överleva för lång tid framöver, samtidigt som tillgängligheten ökar eftersom det går att titta på de

digitaliserade kartorna via Lantmäteriets hemsida www.lantmateriet.se (Historiska kartor). Arbetet fortgår i etapper, så ännu går det inte att hitta alla kartor och därmed heller inte alla personer. Främst är de geometriska jordeböckerna ännu inte digitaliserade och inte heller handlingarna till laga skifteskartor, när det gäller Värmland.

Men det finns ändå mycket att hitta för bygdeforskaren. Flertalet storskifteskartor finns digitaliserade och omfattar även redogörelsen för hur skiftet gick till, vilka som var delägare, vilka ägor de fick och var de låg. Oftast är det män som står som ägare, men ibland även kvinnor, antingen som änkor eller som hemmansägare. Likadant kan det ibland stå ”N N:s sterbhus” eller ”N N:s omyndige barn” och liknande när den manlige hemmansägaren nyligen avlidit. Ofta är det då någon (manlig) släkting eller granne som representerar sterbhuset eller barnen.

Kanske vill man veta vilka som bott på gården före en själv. Kanske håller man på att reda ut byns historia. Ibland kan det vara svårt att placera en historisk släkting till en specifik gård i en by. Då kan kartorna vara ett hjälpmedel. I äldre kartor är det oftast bara gårdstomterna som syns, ibland med en symbol för bostadshuset, medan samtliga enskilda byggnader har ritats ut på laga skifteskartorna.

För egen del sökte jag släktingar i hemmanet Ärtviken i Långseruds socken. Min farfar föddes där 1888 och hans far före honom 1849. Min farfars farfar Johannes föddes dock i Norane 1825 och flyttade alltså till Ärtviken, vid någon tidpunkt. Och till någon gård i Ärtviken. Men vilken? Det finns fyra äldre kartor över Ärtviken: storskifte av inägor 1792, storskifte av skogsmark 1807, laga skifte (av all mark) 1841 samt den så kallade Hembygdskartan från 1880-talet. Denna kartserie upprättades 1880-95 som ett underlag (koncept) i skala 1:20 000 för Häradsökonomiska kartan i skala 1:50 000.

Eftersom Johannes Nilsson kom till Ärtviken mellan 1807 och 1849 så är de två äldsta kartorna egentligen ointressanta. För att kunna lokalisera gården, för att se om det var en gammal eller yngre gård och för att bättre kunna förstå byn, så blir det ändå intressant för mig att se även den äldre bebyggelsebildens – vad var det för plats Johannes och hans familj kom till? Jag ska här inte dra hela processen med så kallade historiska kartöverlägg och hela utredningen; mer om sånt finns att läsa på min hemsida www.arstuga.se

Johannes, Nils och min farfar Vilhelm bodde och levde delar av sina liv på den gård som på laga skifteskartan har littera A. Denna gård saknas på storskifteskartan 1792 och bör alltså ha tillkommit där emellan; kanske var det till och Johannes som byggde upp gården, det har jag inte fördjupat mig i – ännu.

Utsnitt ur laga skifteskartan över Ärtviken 1841

På sin ålders höst fick Johannes ett bostadshus längre ner mot Stora Bör, som därav kallades Sjön. Huset Sjön finns med på Hembygdskartan men inte på laga skifteskartan. Min bedömning är därför att denna bostad byggdes under första halvan av 1880-talet. Det var antagligen då som min farfars far Nils tog över gården.

Ärtviken enligt Hembygdskartan ca 1880–1895

Idag är de flesta husen i Ärtviken borta. Inte ens husgrunderna efter byggnaderna till min farfars födelsegård syns idag. Den enda husgrund man kan se är den av hembygdsföreningen skyltade Sjön. Det mesta av markerna är igenväxta. Nils och hans fru, byskolelärarinnan Hedvig Leufstedt, sålde 1914 gården till Svaneholmsbolaget och flyttade med ett par av barnen till Klockargården i Kåled, Svanskog. Min farfar blev 1905 lärling i tapetseri och sadelmakeri i Malmö, innan han 1917 flyttade till Värmskog med sin fru Hanna Sandström, född 1891 i Rönninga, Källbyn.

Personerna lever dock kvar genom mitt och andras intresse, och deras gårdar genom de historiska kartorna. Mina släktingars kulturgeografi fascinerar mig till den grad att jag håller på med en krönika om deras liv och rörelser i rummet. I den krönikan kommer kartorna att spela stor roll, både relaterat till platsernas historia och personernas rörelser. 🐦

Laga skifteskartan över Ärtviken 1841.

Ärtviken enligt Hembygdskartan, ca 1880–1895.

Ögårn i Dusserud – bondgård med anor från 1700-talet

Text & foto Gösta Olofsson

En av de märkligaste och mest sevärda av äldre bondgårdar i Värmland är Ögårn i Dusserud i Västra Fågelvik. Den är en till alla delar sammanhållen gård med anor tillbaka till 1700-talet. Byggnadernas ålder och allmän-tillstånd och mängden av genuina inventarier i såväl manbyggnaden som uthusen skapar tillsammans ett stort musealt värde som inte har många motsvarigheter. När det gäller just mängden bevarade inventarier i de olika husen skall särskilt beaktas, att de anskaffats till och tillhört gården. Ingenting är ditflyttat i efterhand som annars är vanligt i äldre minnesgårdar. Därtill kommer att själva platsen, högt belägen och inramad av vårdträd, är inbjudande i sig. För utsocknes tillresande är enklaste vägbeskrivningen till Ögårn att lämna E 18 strax öster om Töcksfors och följa en skyltad, mindre väg en knapp halvmil söderut.

Gården är belägen i hemmanet Dusserud, som är omnämnt första gången 1396 i medeltida handlingar. Det är alltid vanskligt att uttolka innebörden i mycket gamla namn och benämningar, men hemmansnamnet Dusserud är troligen en sammansättning av det fornnordiska mansnamnet Dyre samt rud, som står för "röjning". Vad gäller själva gårdsnamnet Ögårn är tolkningen också osäker. Det troligaste är att namnet, som inte är ovanligt i Nordmarken, härrör från "öde gård" någon gång i tiden. På båda sidor om riksgränsen återfinns varianter av den tolkningen. Det skall inte uteslutas att några av dessa "öde gårdar" har bäring på Digerdöden.

När det allra första gången röjdes för bosättning och bebyggelse på Ögårn vet ingen i dag, det skulle möjligen arkeologiska undersökningar klarlägga.

Här skall till att börja med sägas, att gården knappast var speciell för sin tid. Det speciella med gården är ju att den alls finns i dag. Och varför det förhåller sig så skall vi avrunda med nedan. Den speglar snarast framväxten av en förhållandevis vanlig, välbeställd och välskött lantgård, som på sin tid beboddes och utvecklades av dugliga, kunniga och flitiga människor.

Så långt hembygdsforskningen hittills klarlagt började gården ta form i början av 1800-talet. För 1819 lät nämndemannen Nils Andersson, farfar till Maria Stina Aronsson nedan, uppföra boningshuset och flytta en loge från 1777 till platsen från en annan egendom som släkten var ägare till. Därefter tillkom nya byggnader successivt under 1800-talet som bastu, fårhus, visthusbod, källare, stall, svinhus o.s.v.

Här är inte avsikten att i detalj beskriva den fascinerande och museala Ögårn, den skall ses och beundras på plats. Däremot kan det höra till presentationen att lyfta fram olika enskildheter som är särskilt värda att uppmärksamma i den samlade enhet som utgör gården.

Huvudbyggnaden, är uppförd 1819, och av det slag som var allmänt på den här tiden på en välbeställd gård. Här är dock intressant att uppmärksamma det relativt nya för tiden, nämligen att den har en övervåning. Fram mot 1800-talet hade mangårdsbyggnaderna i all-

mänhet byggts i ett plan. Detta gällde även vad som kunde betecknas som riktiga herremanshus. (Se t. ex. envåningsbyggnaden von Echstedtska Gården i Kila, uppförd 1762–1764.) Byggnaden är knuttimrad och av någon anledning brädfodrad endast på tre sidor, nordväggen tycks aldrig ha varit inklädd. Till detta kan läggas att byggnaden har en gammal gårds verkliga patina, den har nämligen aldrig varit målad. Taket bar ursprungligen näver och torv men är nu täckt med tegel. Över ingången till huset sitter ett för tiden typiskt bislag.

Likaså ligger det utanför denna översikt att kommentera alla gamla fina inventarier i huset. Allt detta skall som sagt ses med egna ögon. Dock skall i det här sammanhanget när det gäller det inre av huset uppmärksammas att väggarna inte är tapetserade, de är på gammalt vis rappade och vitlimmade. Men det kanske märkligaste i huvudbyggnaden i dag i våra ögon är de i trappuppgången till andra våningen tjär-målade korsen. Det är naturligtvis det kristna korset som avbildats och som skulle skydda gården och folket mot onda krafter.

Vi har ovan nämnt att ett antal uthus är uppförda på tunet. Några av dem kan också förtjäna att kommenteras särskilt. Liksom mangårdsbyggnaden var den timrade logen från 1777 försedd med tak av näver och torv. Det som dagens besökare kanske särskilt noterar är logens smala ladöppningar. Dessa är i dag på logar som är mindre pietetsfullt bevarade väsentligt breddade. Intressant för dem som kanske bara

Ögårn i Dusserud

tittat in i något av dagens närmast industrialiserade djurstallar är det lilla fähuset, där båsen står utefter väggarna på gammalt vis.

Till slut uppmärksammar vi stolpboden, som 1861 utökades till en dubbelbod. I den gamla delen möter vi igen de tjärmålade korsen, fast i större antal än i huvudbyggnaden. Där finns vidare naturligtvis bingar och tinor och andra våning- en var sädesloft. Den tillbyggda delen är framför allt en snickarstuga, som var ett nog så viktigt utrymme i självhushållningens tid. På gårdstunet finns också den helt nödvändiga källan för djurens vattning. På den gamla gården tänkte man också på de allra minsta. Kring stammen på ett träd anbringades ett risflätat skydd för att hindra katten att nå

fåglarna i kronans grenverk. Det är något att ta efter den dag som är.

Hur kommer det sig nu då att vi en god bit in på 2000-talet kan stiga ur bilen och gå rakt in i tidigt 1800-tal? Jo, den ynnesten skall helt tillskrivas gårdens sista ägare, fröken Maria Stina Aronsson. Uppenbarligen var Maria Stina en mycket framsynt kvinna, som förstod det stora värde den välbevarade snart tvåhundraåriga gården skulle ha för kommande generationer. En märklig människa som på sin tid förstod att hantera både traditioner och visioner. Eftervärlden kan nu lugnt konstatera, att det var hon som hade klokskapen och insikten och långt före andra insåg bl.a. att den nya tidens skräpmöbler i mahogny inte var det finaste i världen.

För Maria Stina Aronsson donerade Ögårn till Västra Fågelviks församling 1945 på villkor, att gården skulle bevaras för framtiden såsom kulturminne. I enlighet med hennes intentioner är gården registrerad som sådant enligt 1960 års lag om byggnadsminnen. Maria Stina Aronsson avled den 8 februari 1957.

Ögårn visas i dag som museum och har många besökande under turistsäsongen. Den är vidare platsen för olika evenemang och varje sommar arrangeras Fågelviksdagen här.

Under veckorna 26–30 har Ögårn öppet. Då välkomnas besökarna av alerta guider som visar och berättar om den gamla gården. 🐦

Vid Tabergs gruvor i Nordmark, ca 1,5 mil norr om Filipstad, finns ett gruvschakt som i flera avseenden är unikt. Men mer härom senare. Vid dessa gruvor, som började bearbetas år 1702, inträffade nämligen år 1844 ett omfattande ras, som länge varit väntat och fruktat. Raset skedde i den rikt givande s. k. Rämssgruvan, och fyllde denna gruva till stor del med rasberg och gjorde malmen oåtkomlig. Malmfångsten sjönk nu drastiskt vid gruvfältet, och ledningen för gruvorna var då tvungna att på något sätt göra malmen tillgänglig, vilket blev upprinnelsen till Oscars schakt.

Oscars schakt vid Tabergs gruvor – ett unikt gruvschakt i Sverige

Jan Kruse, Nordmarks Gruvmuseum/hembygdsförening

I slutet av år 1844 påbörjades schaktsänkningen från dagen, som med beräknade 9 meters avsänkning per år beräknades vara färdigt efter 11 år. År 1846 hade man kommit ned till 18 meters djup, och påföljande år var man nere på 27 m djup, vilket också stämde väl överens med de ursprungliga planerna. Schaktet gjordes cirkelrunt (ca 5,5 m i diameter). Två större ras skedde återigen i Rämssgruvan år 1851 och förorsakade gruvägarna stora förluster. Fem år senare, 1856, hade sänkningen i Oscars schakt kommit ned till 96 meters djup under laven, och påföljande år fick man genomslag med Rämssgruvan, även om någon uppföring härifrån aldrig kom i stånd detta år. Gruvorna i Taberg bearbetades efter denna tid ivrigt på djupet, och redan 1875 uppnådde Oscars schakt ett djup av ca 200 meter.

Många ras under 1800-talet

De många rasen under 1800-talet fortsatte, och dagen före nyårsafton 1881 lossnade i Barbara sänkning på omkring 140 meters djup en bergmassa av ungefär 30 m längd och 15 m höjd, som slog ned förtimringar, stegvägar och en samma år insatt tryckpump. Som tur var ställde sig

ett stort bergblock över öppningen av Oscars schakt på 214 m nivå och förhindrade att berg störtade ned i schaktet, annars hade stegväg och en tryckpump även här sönderslagits. Det blev nu nödvändigt att så fort som möjligt göra schaktet säkert genom uppförande av den med berg kringfyllda murcylinder av slaggtegel, som långt senare skulle nå den avsevärda höjden av hela 92 meter!

Hiss välkommet av gruvarbetarna

I Oscars schakt påbörjades år 1884 inbyggnad av personhiss, en för tiden ovanlig anordning, som motiverades av gruvans relativt stora och snabbt tilltagande djup. För gruvarbetarna var det en välkommen anordning, nu slapp man att klättra ned på stegar 200 höjdmeter varje dag endast för att komma till arbetsplatsen. I de s. k. "Relationerna" för år 1889 kan man läsa lite fakta om hissordningen: "I schaktet äro tvänne hissar nedbyggda, en från dagen till 107 m djup och en annan derifrån till 200 m djup. Hissarna äro försedda med den vanliga säkerhetsinrättningen med tandade excenterskifvor. Linan är 30-trådig, av

Sandvikens härdade specialstål n: 12, och slagen vid Blombacka¹ i Nyeds socken. Afslitande belastningen är 21,2 ton, största lasten 1,27 ton. Öfre hissen väger 0,501 ton och den nedre 0,496 ton. Motorn är en turbin med kraftöfverföring med ändlös lina". Vid 107 m djup fick alltså byte av hiss ske, på grund av en i schaktet utskjutande bergklack, som av säkerhetsskäl sparats.

Världens högsta slaggstenskonstruktion?

På grund av att Oscars schakt mellan ca 110 och 200 m djup går genom gamla utbrutna gruvor, nämligen ovan nämnda Rämssgruvan, men längre ned även den s. k. Barbaragruvan, så var man efter de många rasen undre andra hälften av 1800-talet tvungna att göra något drastiskt för att säkerställa schaktet. Man beslöt då att uppföra en mur med 5 m fri inre diameter genom de gamla gruvrummen. Redan år 1876–1879 hade en 20 m hög slaggstensmur, 0,9 m tjock, uppförts i de övre delarna av de gamla farliga gruvorna. För schaktets säkerhet visade sig denna åtgärd inte tillräcklig, utan några år senare började man att uppåt från 200 m djup, där schaktet låg i fast berg, uppföra en cylindrisk mur av slaggsten, den s. k. ringmuren, med 5 m fri inre diameter, i vilken uppföringen skulle kunna i trygghet passera genom det öppna gruvrummet. Muren var åtminstone nedtill 1,2 m tjock och lades i kalkbruk med cement ytterst. Utanför muren fylldes med berg och byggdes s. k. timmerkistor för att erhålla större stadga. År 1892 hade muren nått en höjd av ca 65 m och efter ytterliggare arbeten så sent som 1911–1912 fullbordades muren genom de gamla arbetsrummen och fick då en höjd av hela 92 m, vilket kanske är världens högsta slaggstenskonstruktion?

¹ Ca 2 km ost om Molkom

Sveriges djupaste järnmalmsgruva

Sänkningen av Oscars schakt fortsatte hastigt under slutet av 1800-talet och 1895 var schaktet nere på 355 m avvägning och därmed Sveriges djupaste järnmalmsgruva. Här följer en tabell över Sveriges tio djupaste gruvor som var i drift år 1895. Där inget annat anges så är det järngruvor det handlar om.

Bersbo koppargruvor

Åtvidaberg 412 m

Tabergs gruvor

Filipstads Bergslag 355 m

Falu koppargruva

Falun 334 m

Sala silvergruva

Karl XI:s schakt 318 m

Dalkarlsberg

Nora Bergslag 315 m

Slotterbergsfältet

Hjulsjö 273 m

Stribergs gruvor

Nora Bergslag 271 m

Grängesberg

Västra Ormberget 266 m

Persbergs odalfält

Filipstads Bergslag 261 m

Åsboberg

Nora bergslag 260 m

Omändringar i mitten av 1940-talet

År 1909 var Oscars schakt nere på 395 m avvägning och sitt slutgiltiga djup fick det år 1946, då man kom ned till 445 m avvägning. Personspelet, tidigare vattendrivet, elektrifierades 1919 och vid samma tid inrättades ett nytt bergspel av Morgårdshammars (utanför Ludvika) tillverkning i ett nybyggt spelhus, som låg ca 130 m väster om schaktet. I mitten av 1940-talet gjordes vissa ändringar i schaktet och ett äldre, men moderniserat spel, tillverkat vid Brevfvens (3 mil sydost om Örebro) bruk, insattes. Hissarrangemanget i schaktet ändrades samtidigt och personhissen

kunde nu köras från dagen ända ned till botten så att man kom ifrån den ganska omständiga omstigningen på ca 110 m djup. Även ny gejdergång för motviktshissen inbyggdes som försågs med höna, och därmed endast löpte halva vägen genom schaktet (mellan 229 och 377 m avvägning) under slaggstensmuren. En ny personhiss i två våningar tillverkad vid Högfors bruk med plats för sammanlagt 8 personer (4+4) togs samtidigt i bruk. Hissens höjd var 4,5 m, bredd 94 x 92 cm. De två sedan rätt länge och icke vid det här tillfället ändrade berghissarna tog vardera 2,7 ton berg.

Personåkning förbjuden!

Efter inspektion av Bergmästareämbetet i april månad 1961 så beslutades att man skulle förbjuda personåkning i Oscars schakt på grund av ökad sprickbildning i slaggstensmuren. Detta blev omständigt för gruvarbetarna som skulle jobba nere i Taberg. De fick nu åka hiss ned genom Gubbortsschaktet i Nordmarksbergs gruvor och där kliva av på 318 m djup. Sedan fick man gå norrut ca 200 m i en ort, (horisontell gruvgång) för att sedan klättra ned på stegar knappt 50 höjdmeter till 365 m nivå, vilket är det samma som 390 m nivå i Taberg. Härifrån var det ca 600 m att gå i ytterligare en ort för att komma vidare till schaktet i Taberg. Detta var naturligtvis ett mycket tidsödande förfarande, vilket gjorde att man fick driva upp ett nytt schakt till dagen, men det är en annan historia.

Oskars schakt - några fakta:

Slaggstensmuren består av 50 000–100 000 slaggstenar, höjd 92 m. Vikten på slaggstenarna i schaktet uppskattningsvis ca 1 800 ton. Volym hela schaktet ca 8 300 kbm – verkligt djup ca 425 m. Om schaktet vore helt vattenfyllt så skulle schaktet innehålla 8,3 miljoner liter vatten. Vattennivån ligger idag på ca 20 m djup, vilket är lika med 40 m avvägning. Skulle man vrida på en vattenkran över schaktet med normal vattenföring, skulle det ta cirka ett år att vattenfylla schaktet (om det var tomt på vatten). Får man den dumma idén att man vill urinera tills det blir fyllt, får man *kasta vatten* kontinuerligt i ca 26 år.

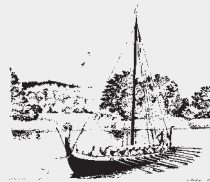
Skulle man slänga ned en sten i schaktet så skulle det ta (om man bortser från luftmotståndet) 9,3 sekunder innan den skulle slå i botten. Stenen skulle då ha en hastighet av 330 km/h.

Vid benämningen *djup*, menas schaktets verkliga djup, benämningen *avvägning* är relaterat till gruvkartans nollpunkt, vilket betyder att man får dra av ca 20 m om man ska få verkligt djup. Således så ligger *toppen* på Oskars schakt på 20 m avvägning (se skiss). ☹️

Välkommen till seminariet...

Värmland och världen i Nysäter lördagen den 26 juli 2008

I samband med att Värmlands Vikingating arrangeras i Nysäter anordnas också ett seminarium om Värmland och landskapets roll förr och nu. Värmland har fungerat som en geografisk enhet i minst tusen år, med lite olika gränser mot yttrevärlden och med växlande innehåll i näringsliv, befolkning och öden. Sedan 1779 har Värmland också bildat ett eget län. Hur det än blir med eventuella storregioner i Sverige och med Värmlands roll i ett sådant sammanhang består landskapet och värmlänningarna. Men vilka har vi varit förr, i "verkligheten" och i berättelserna? Vilka är vi värmlänningar idag och hur vill vi framställa det som är Värmland och värmländskt gentemot grannar och besökare?

Sådana frågor tas upp vid ett seminarium den 26 juli mellan kl 9 och 16, lett av Peter Olausson, men med flera andra föredragshållare. Utöver själva seminariet kommer det också att bli tillfälle att vara med om invigningen av Värmlands Vikingacenter och få en guidad rundvandring på vikingamarknaden under dagens lopp.

Det kostar 200 kr att vara med, vilket inbegriper för- och eftermiddagskaffe samt lunch.

Mer information och anmälan sker till Föreningen Vikingaleden, tel 0533-310 66 e-post foreningen@vikingaleden.se *senast 1 juli*

Bygdespelet

AMERIKA BREVET 2008 20-ÅRS JUBILEUM

Blomskog

5–6 juli 2008

Lördag 5 juli

- 11.00 Start hantverk och försäljning
- 12.30 Årets Värmlänning
Carina Olsson inviger
- 13.00 Sång av Marie Lindberg
känd från Melodifestivalen
- 15.00 Amerikabrevet

Söndag 6 juli

- 11.00 Gudstjänst på gårdstunet i
Källtgens by. Mats Backlund sång
Lasse Hagström tramporgel
- 12.00 Start hantverk och försäljning
"Stubbejenta" underhåller barnen
- 13.00 Camilla och Jan Berglöv sång
- 15.00 Amerikabrevet

UTLOTTNING AV RESA PÅ INTRÄDESBILJETTEN

Välkommen hälsar Blomskogs Hembygdsförening

För info ring turistbyrån i Årjäng 0573-141 36

Datum för bygdespelet Amerikabrevet 2009 blir den 11 och 12 juli 2009 i Källtgens by Blomskog